

Eureka Journal of Business, Economics & Innovation Studies (EJBEIS)

ISSN 2760-4950 (Online) Volume 2, Issue 4, April 2026

This article/work is licensed under CC by 4.0 Attribution

<https://eurekaoa.com/index.php/6>

AUDIT OF WAGE DEDUCTIONS AND ALLOCATIONS

Zaripova Sayohat Zafarovna

Assistant, Samarkand Institute of Economics and Service

Uroqboyev Zafarbek

BH 423 Student

Abstract

This article contains the theoretical foundations of the audit of wage deductions and allocations, practical recommendations in accordance with current legislative requirements and international audit standards. The study examines the types of mandatory and voluntary wage deductions based on the analysis of the Tax Code of the Republic of Uzbekistan, the Labor Code of the new edition and other regulatory legal acts. It also covers the main methods used in the audit process, the stages of verification and the procedure for collecting evidence in accordance with the requirements of international standards (ISA 500, ISA 505). The article analyzes errors and fraud that may be detected during the audit process, and provides practical recommendations for improving the internal control system to prevent them.

Keywords: Payroll audit, withholdings, mandatory deductions, personal income tax, social tax, internal audit, international auditing standards, ISA 500, fraud.

MEHNAT HAQIDAN USHLANMALAR VA AJRATMALAR AUDITI

Samarqand Iqtisodiyot va Servis instituti

Zaripova Sayohat Zafarovna assistant

BH 423 guruh talabasi Uroqboyev Zafarbek

Eureka Journal of Business, Economics & Innovation Studies (EJBEIS)

ISSN 2760-4950 (Online) Volume 2, Issue 4, April 2026

This article/work is licensed under CC by 4.0 Attribution

<https://eurekaoa.com/index.php/6>

Annotatsiya

Mazkur maqola mehnat haqidan ushlanmalar va ajratmalar auditining nazariy asoslari, amaldagi qonunchilik talablari hamda xalqaro audit standartlariga muvofiq amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi. Tadqiqotda O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, yangi tahrirdagi Mehnat kodeksi va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar tahlili asosida ish haqidan majburiy hamda ixtiyoriy ushlanmalarning turlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, audit jarayonida qo'llaniladigan asosiy usullar, tekshiruv bosqichlari va xalqaro standartlar (ISA 500, ISA 505) talablariga muvofiq dalillar yig'ish tartibi yoritilgan. Maqolada audit jarayonida aniqlanishi mumkin bo'lgan xatoliklar va firibgarlik holatlari tahlil qilinib, ularning oldini olish bo'yicha ichki nazorat tizimini takomillashtirish yuzasidan amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: ish haqi auditi, ushlanmalar, majburiy ajratmalar, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i, ijtimoiy soliq, ichki audit, xalqaro audit standartlari, ISA 500, firibgarlik.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining shaffofligini ta'minlashda buxgalteriya hisobi va auditning o'rni tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar bilan bog'liq operatsiyalar korxonalar xarajatlarining salmoqli qismini tashkil etishi sababli ushbu sohaning auditi alohida ahamiyat kasb etadi. Mehnat haqidan ushlanmalar va ajratmalar auditining o'ziga xos jihati shundaki, u nafaqat moliyaviy hisobotning ishonchligiga, balki xodimlarning ijtimoiy kafolatlariga ham bevosita daxldordir.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida mehnat munosabatlari 2023-yil 28-oktabrda qabul qilingan yangi tahrirdagi Mehnat kodeksi bilan tartibga solinadi (O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi, 2023). Mazkur kodeks ish haqidan

Eureka Journal of Business, Economics & Innovation Studies (EJBEIS)

ISSN 2760-4950 (Online) Volume 2, Issue 4, April 2026

This article/work is licensed under CC by 4.0 Attribution

<https://eurekaoa.com/index.php/6>

ushlanmalar tartibini batafsil belgilab bergan bo‘lib, unda xodimning roziligidan qat’i nazar amalga oshiriladigan majburiy ushlanmalar ro‘yxati to‘liq keltirilgan va u keng talqin qilinishi mumkin emasligi qat’iy belgilab qo‘yilgan (O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi, 2023, 269-modda).

Soliq qonunchiligi nuqtayi nazaridan esa 2025-yil uchun jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i stavkasi 12 foiz miqdorida saqlanib qolgan bo‘lib, ijtimoiy soliq stavkasi budjet tashkilotlari uchun 25 foiz, boshqa xo‘jalik yurituvchi subyektlar uchun esa 12 foiz etib belgilangan (Gazeta.uz, 2025). Ushbu normativ talablar audit jarayonida tekshiruvchi tomonidan har bir hisob-kitob davri uchun alohida sinchkovlik bilan o‘rganilishi lozim.

Mazkur maqolaning maqsadi mehnat haqidani ushlanmalar va ajratmalar auditining nazariy asoslarini, amaldagi qonunchilik talablarini va xalqaro audit standartlariga muvofiq amaliy yondashuvlarni tizimli ravishda yoritishdan iborat. Maqola doirasida quyidagi vazifalar qo‘yilgan: (1) ish haqidani ushlanmalar va ajratmalar turlarini tasniflash; (2) auditning asosiy bosqichlari va protseduralarini belgilash; (3) xalqaro standartlar talablari nuqtayi nazaridan audit dalillarini to‘plash tartibini tahlil qilish; (4) audit jarayonida aniqlanishi mumkin bo‘lgan xatolik va firibgarlik holatlarini tahlil qilish va ularning oldini olish bo‘yicha takliflar berish.

Ish haqidani ushlanmalar va ajratmalar tasnifi

Mehnat haqidani amalga oshiriladigan ushlanmalar va ajratmalar o‘z mohiyatiga ko‘ra ikki asosiy guruhga bo‘linadi: (1) majburiy ushlanmalar va (2) ixtiyoriy ushlanmalar (Kadrovik.uz, 2022). Ushbu tasnif audit jarayonining dastlabki bosqichida tekshiruvchi tomonidan aniq belgilab olinishi lozim.

Majburiy ushlanmalar xodimning roziligidan qat’i nazar amalga oshiriladi va ularga quyidagilar kiradi: (a) O‘zbekiston Respublikasida belgilangan soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar, jumladan, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i; (b) sud qarorlari va boshqa ijro hujjatlarini ijro etish uchun ushlanmalar

Eureka Journal of Business, Economics & Innovation Studies (EJBEIS)

ISSN 2760-4950 (Online) Volume 2, Issue 4, April 2026

This article/work is licensed under CC by 4.0 Attribution

<https://eurekaoa.com/index.php/6>

(aliment to'lovlari, sud tomonidan belgilangan kompensatsiyalar); (c) ish haqi hisobiga berilgan avans (bo'nak) hamda xo'jalik ehtiyojlari va xizmat safarlari uchun berilgan, lekin o'z vaqtida qaytarilmagan summalarni undirish (O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi, 2023, 269-modda).

Shuningdek, ish beruvchi tomonidan amalga oshiriladigan *majburiy ajratmalar* qatoriga ish haqi fondidan budjetga to'lanadigan ijtimoiy soliq kiradi. 2025-yil ma'lumotlariga ko'ra, ushbu soliq stavkasi budjet tashkilotlari uchun 25 foizni, boshqa subyektlar uchun esa 12 foizni tashkil etadi (Gazeta.uz, 2025). Ijtimoiy soliqning to'g'ri hisoblanishi va o'z vaqtida budjetga o'tkazilishi audit tekshiruvining muhim yo'nalishlaridan biridir.

Ixtiyoriy ushlanmalar esa xodimning yozma roziligi asosidagina amalga oshiriladi. Bularga kasaba uyushmasi badallari, xodimning shaxsiy kredit to'lovlari, ixtiyoriy sug'urta badallari va boshqa shartnoma asosidagi ushlanmalar kiradi. Qonunchilikka ko'ra, har bir to'lovda ish haqidan barcha ushlanmalarning umumiy summasi xodimga amalda hisoblangan ish haqining 50 foizidan oshmasligi kerak (Kadrovik.uz, 2024). Aliment to'lovlari bo'yicha ushlanmalar bundan mustasno bo'lib, ular uchun alohida cheklovlar belgilangan. Auditing bu cheklovlarga qat'iy rioya etilishini tekshirish muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Auditning maqsad va vazifalari

Mehnat haqidan ushlanmalar va ajratmalar auditining asosiy maqsadi moliyaviy hisobotning ushbu moddalar bo'yicha ishonchliligini baholashdan iborat. Xalqaro audit standarti ISA 500 "Audit dalillari" ga muvofiq, auditor yetarli va mos keluvchi audit dalillarini olishi shart (International Standard on Auditing 500, 2009). Ish haqi auditida kontekstida bu quyidagilarni anglatadi:

- Barcha ushlanmalar va ajratmalarning to'liq va aniq hisoblanganligi (completeness);
- Ushlanma summalarining tegishli davrda aks ettirilganligi (cut-off);

Eureka Journal of Business, Economics & Innovation Studies (EJBEIS)

ISSN 2760-4950 (Online) Volume 2, Issue 4, April 2026

This article/work is licensed under CC by 4.0 Attribution

<https://eurekaoa.com/index.php/6>

- Hisob-kitoblarning amaldagi qonunchilikka muvofiqligi (compliance);
- Xodimlarga to‘lanadigan sof ish haqining to‘g‘ri hisoblanganligi (accuracy). Auditor, shuningdek, ish haqidan ushlanmalar va ajratmalar bo‘yicha ichki nazorat tizimining samaradorligini baholaydi. Ichki nazorat tizimi zaif bo‘lgan hollarda esa firibgarlik va suiiste‘molchilik xavfi sezilarli darajada oshadi, bu esa moddiy xatoliklar ehtimolini kuchaytiradi.

Audit jarayoni va asosiy protseduralar

Audit jarayoni odatda uch asosiy bosqichda amalga oshiriladi: rejalashtirish, bevosita tekshiruv va yakuniy baholash. Har bir bosqichda auditor tomonidan qo‘llaniladigan protseduralar quyida batafsil yoritilgan.

Rejalashtirish bosqichida auditor korxonaning ichki nazorat tizimi bilan tanishadi, avvalgi audit hisobotlarini o‘rganadi va audit xavfini baholaydi. Bu bosqichda audit dasturi ishlab chiqiladi va zaruriy tanlanma hajmi aniqlanadi. Rejalashtirish jarayonida quyidagi omillar muhim ahamiyatga ega: xodimlar soni, ish haqi hisoblash tizimi (avtomatlashtirilgan yoki qo‘lda), mukofotlar va ustamalarning mavjudligi, mehnat shartnomalarining turlari va mazkur shartnomalarga asosan beriladigan imtiyozlar.

Bevosita tekshiruv bosqichida quyidagi asosiy audit protseduralari bajariladi:

1. **Hujjatli tekshiruv:** Ish haqi vedomostlari, shtat jadvallari, mehnat shartnomalari, mukofotlash to‘g‘risidagi buyruqlar va boshqa birlamchi hujjatlar sinchiklab o‘rganiladi. Har bir hujjatning qonunchilik talablariga muvofiqligi tekshirilib, hisob-kitoblarning arifmetik jihatdan to‘g‘riligi qayta hisoblab chiqiladi.
2. **Soliq hisob-kitoblarini tekshirish:** Ushbu protsedurada jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i va ijtimoiy soliqning to‘g‘ri hisoblanganligi, soliq bazasiga kiritilishi lozim bo‘lgan barcha daromad turlari (ish haqi, mukofotlar, moddiy yordam va boshqalar) to‘liq hisobga olinganligi, shuningdek, qonunchilikda belgilangan soliq imtiyozlari

Eureka Journal of Business, Economics & Innovation Studies (EJBEIS)

ISSN 2760-4950 (Online) Volume 2, Issue 4, April 2026

This article/work is licensed under CC by 4.0 Attribution

<https://eurekaoa.com/index.php/6>

(masalan, kam ta'minlangan oilalar a'zolarini ishga qabul qilgan tadbirkorlik subyektlari uchun ijtimoiy soliq bo'yicha 1% stavkadagi imtiyoz) to'g'ri qo'llanganligi tekshiriladi (Buxgalter.uz, 2025).

- 3. Analitik protseduralar:** Joriy davrdagi ko'rsatkichlar avvalgi davr ko'rsatkichlari bilan solishtiriladi, kutilmagan o'zgarishlar va og'ishlar tahlil qilinadi. ISA 500 standartiga muvofiq, analitik protseduralar audit dalillarining muhim manbai hisoblanadi (ISA 500, 2009). Masalan, ish haqi xarajatlarining oldingi oyga nisbatan keskin oshishi auditor tomonidan qo'shimcha tekshirishlarni talab qilishi mumkin.
- 4. Tasdiqlash protseduralari:** ISA 505 "Tashqi tasdiqlashlar" standartiga muvofiq, auditor zarur hollarda tashqi manbalardan tasdiqlash xatlarini olishi mumkin (International Standard on Auditing 505, 2009). Masalan, aliment to'lovlari bo'yicha ushlanmalarning to'g'riligini tekshirish uchun sud ijrochilaridan yoki kredit to'lovlari bo'yicha ushlanmalar uchun bank muassasalaridan tasdiqlash so'rashi mumkin.
- 5. Xodimlar bilan intervyu:** Tanlama asosida xodimlar bilan suhbat o'tkazish amaliyoti audit dalillarining yana bir muhim usuli bo'lib, u orqali ish haqi hisoblanishi va ushlanmalar bo'yicha nomuvofiqliklar aniqlanishi mumkin. Bu usul, ayniqsa, norasmiy to'lovlar yoki yashirin ushlanmalar mavjudligini aniqlashda samarali hisoblanadi.

Yakuniy baholash bosqichida auditor to'plangan dalillarni umumlashtiradi, aniqlangan xatoliklarni tahlil qiladi va ularning moliyaviy hisobotga ta'sir darajasini aniqlaydi. Bu bosqich auditorlik xulosasini shakllantirish uchun asos bo'lib, u korxonah rahbariyatiga taqdim etiladigan hisobotda batafsil aks ettiriladi va kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha aniq tavsiyalar beriladi.

Audit jarayonida aniqlanadigan asosiy xatoliklar va ularning tahlili

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, mehnat haqidan ushlanmalar auditida quyidagi xatolik va buzilish holatlari eng ko'p uchraydi:

Eureka Journal of Business, Economics & Innovation Studies (EJBEIS)

ISSN 2760-4950 (Online) Volume 2, Issue 4, April 2026

This article/work is licensed under CC by 4.0 Attribution

<https://eurekaoa.com/index.php/6>

- **Soliq hisob-kitoblaridagi xatolar:** Daromad solig'i bazasiga kiritilishi lozim bo'lgan daromadlarning to'liq hisobga olinmasligi yoki qonunchilikda belgilanmagan imtiyozlarning qo'llanishi natijasida soliq summasining kamayib ketishi. Bu holat keyinchalik soliq organlari tomonidan jarima va penya hisoblanishiga olib kelishi mumkin.
- **Ushlanma summalarining chegaralangan limitdan oshib ketishi:** Qonunchilikka ko'ra, umumiy ushlanmalar hisoblangan ish haqining 50 foizidan oshmasligi lozim (Kadrovik.uz, 2024). Ushbu qoidaning buzilishi xodimlar huquqlarining poymol etilishiga olib keladi va audit xulosasida albatta aks ettirilishi zarur.
- **Ixtiyoriy ushlanmalar uchun xodim roziligining mavjud emasligi:** Ayrim hollarda ish beruvchi xodimning yozma rozilgisiz kasaba uyushmasi badallarini yoki boshqa to'lovlarni ushlab qoladi, bu esa mehnat qonunchiligining bevosita buzilishi hisoblanadi (O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi, 2023).
- **"O'lik jonlar" muammosi:** Ish haqi vedomostiga aslida korxonada ishlaydigan shaxslarning kiritilishi natijasida ularning ish haqi boshqa shaxslar tomonidan o'zlashtirilishi holatlari. Bu firibgarlikning eng jiddiy ko'rinishlaridan biri bo'lib, auditor tomonidan diqqat bilan tekshirilishi shart.
- **Ijtimoiy soliq stavkalarining noto'g'ri qo'llanishi:** Budjet va nobudjet tashkilotlari uchun belgilangan turli stavkalarining adashtirilishi yoki imtiyozli stavkalarining asossiz qo'llanishi natijasida budjetga yetkazilgan zarar.

Ichki nazorat tizimi va uning takomillashtirish yo'llari

Kuchli ichki nazorat tizimi ish haqi hisob-kitoblaridagi xatoliklar va firibgarlik holatlarining oldini olishning eng samarali vositasidir. Auditor ichki nazorat tizimining quyidagi jihatlariga alohida e'tibor qaratishi lozim:

- Hisoblash va to'lash funksiyalarining ajratilganligi;

Eureka Journal of Business, Economics & Innovation Studies (EJBEIS)

ISSN 2760-4950 (Online) Volume 2, Issue 4, April 2026

This article/work is licensed under CC by 4.0 Attribution

<https://eurekaoa.com/index.php/6>

- Ish haqi hisoblash jarayonida ishtirok etuvchi xodimlarning malaka darajasi;
- Avtomatlashtirilgan hisoblash tizimlari va ularning himoyalanganligi darajasi;
- Muntazam ichki audit tekshiruvlarining o‘tkazilib borilishi.

Xalqaro amaliyotda keng qo‘llaniladigan yondashuv shundan iboratki, ish haqi hisob-kitoblarini muntazam ravishda mustaqil ichki audit guruhi tomonidan tekshirib borish firibgarlik xavfini sezilarli darajada pasaytiradi (Payroll Deductions Explained for Global Employers, 2025). Bundan tashqari, zamonaviy raqamli texnologiyalar va blokcheyn kabi innovatsion yondashuvlar audit jarayonining shaffofligini oshirishga xizmat qilmoqda (Zenodo, 2025).

Ichki nazorat tizimini takomillashtirish bo‘yicha quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Ish haqi hisob-kitoblarini amalga oshiruvchi buxgalteriya xodimlarining malakasini muntazam oshirib borish.
2. Avtomatlashtirilgan dasturiy ta‘minotni doimiy yangilab borish va ularning xavfsizligini ta‘minlash.
3. Ichki audit xizmatini tashkil etish va uning faoliyatini mustaqillik tamoyili asosida yo‘lga qo‘yish.
4. Xodimlarni ish haqi hisob-kitoblaridagi o‘zgarishlar to‘g‘risida muntazam xabardor qilish tizimini joriy etish.

Xulosa

Mehnat haqidan ushlanmalar va ajratmalar auditi zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas qismi bo‘lib, u nafaqat moliyaviy hisobotning ishonchligini ta‘minlashga, balki xodimlarning qonuniy huquq va manfaatlarini himoya qilishga ham xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Mehnat kodeksi va amaldagi soliq qonunchiligi ushbu sohada aniq me‘yorlarni belgilab bergan bo‘lib, ularga qat‘iy rioya etilishi ustidan nazoratni amalga oshirish auditorning asosiy vazifalaridan biridir.

Eureka Journal of Business, Economics & Innovation Studies (EJBEIS)

ISSN 2760-4950 (Online) Volume 2, Issue 4, April 2026

This article/work is licensed under CC by 4.0 Attribution

<https://eurekaoa.com/index.php/6>

Xalqaro audit standartlari, xususan, ISA 500 va ISA 505 standartlari talablariga muvofiq, tekshiruv jarayonida yetarli va ishonchli audit dalillari to'plash, ichki nazorat tizimini baholash va aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha asosli tavsiyalar ishlab chiqish talab etiladi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar va muntazam ichki audit tekshiruvlari ushbu jarayonning samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, mehnat haqidano ushlanmalar va ajratmalar auditining sifati nafaqat korxonaning moliyaviy barqarorligiga, balki butun jamiyatning ijtimoiy farovonligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, ushbu sohada audit standartlarini takomillashtirish va ichki nazorat tizimini kuchaytirish bo'yicha izchil chora-tadbirlarni amalga oshirish zamon talabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Buxgalter.uz (2025) Mehnat kodeksidagi o'zgarishlar haqida buxgalter nimalarni bilishi kerak. 17-fevral. Available at: <https://buxgalter.uz/> (Accessed: 23 April 2026).
2. Gazeta.uz (2025) *2025-yilda soliqlarda qanday o'zgarishlar bo'ldi?* 10-yanvar. Available at: <https://www.gazeta.uz/oz/2025/01/10/taxes-2025/> (Accessed: 23 April 2026).
3. International Standard on Auditing 500 (2009) Audit Evidence. International Auditing and Assurance Standards Board.
4. International Standard on Auditing 505 (2009) External Confirmations. International Auditing and Assurance Standards Board.
5. Kadrovik.uz (2022) Ish haqidano qanday ushlanmalar xodim bilan yozma ravishda kelishilishi kerak. 16-sentabr. Available at: <https://kadrovik.uz/oz/publish/doc/text184183> (Accessed: 23 April 2026).
6. Kadrovik.uz (2024) Xodimning ish haqidano ushlab qolishni amalga oshirish tartibi. 20-fevral. Available at: <https://kadrovik.uz/oz/publish/doc/text197007> (Accessed: 23 April 2026).

Eureka Journal of Business, Economics & Innovation Studies (EJBEIS)

ISSN 2760-4950 (Online) Volume 2, Issue 4, April 2026

This article/work is licensed under CC by 4.0 Attribution

<https://eurekaoa.com/index.php/6>

7. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi (2023) O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Mehnat kodeksi. 28-oktabr, O‘RQ-798-son. Available at: <https://lex.uz/docs/-6257288> (Accessed: 23 April 2026).
8. Payroll Deductions Explained for Global Employers (2025) Bizky.ai. 3-noyabr. Available at: <https://bizky.ai/blog/payroll-deductions-explained/> (Accessed: 23 April 2026).
9. Zenodo (2025) The Role of the Accounting and Audit System in Economic Development. Termiz Davlat Universiteti. Available at: <https://zenodo.org/records/17551006> (Accessed: 23 April 2026).